

УДК 347.1

ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ТА СПОСОБИ ЇЇ ДОГОВІРНОГО ОФОРМЛЕННЯ**Вадим ЦЮРА**доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедриКиївський національний університет імені
Тараса Шевченка (Київ)

UDC 347.1

INNOVATIVE ACTIVITY AND METHODS OF ITS CONTRACTUAL ARRANGEMENT**Tsiura, Vadym**Doctor in Law, Professor,
Head of the DepartmentTaras Shevchenko Kyiv National University
(Kyiv)<https://orcid.org/0000-0002-2731-9930>

У статті встановлюється правова природа інноваційної діяльності та досліджуються найбільш поширені та важливі з точки зору теорії і практики договірні форми її закріплення. Враховуючи складну природу інноваційної діяльності та численні способи імплементації її результатів у практиці цивільного обігу, відповідні договірні конструкції також є розмаїтими, хоча, здебільшого, та із причин, що прямо впливають із сутності такої діяльності, пов'язаними із інтелектуальною власністю та результатами інновацій у різних сферах. Безпосереднім відображенням цієї даності є сама законодавча дефініція інноваційної діяльності як такої, що спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоздатних товарів і послуг. Відзначається, що за відсутності єдиного уніфікованого нормативного регулювання договірних форм здійснення інноваційної діяльності, необхідне розроблення диференційованого, але й комплексного підходу до їх виокремлення та встановлення унікального, притаманного саме інноваціям як таким, змісту відповідних правовідносин. Автор резюмує, що договірне оформлення інноваційної діяльності в Україні є одним із ключових елементів не лише сприяння розвитку інновацій та захисту інтелектуальної власності, але й для ефективної реалізації прав та інтересів сторін, зацікавлених осіб та держави, введення об'єктів

The article establishes the legal nature of innovation activity and examines the most common and important from the point of view of theory and practice contractual forms of its consolidation. Taking into account the complex nature of innovative activity and numerous ways of implementing its results in the practice of civil circulation, the relevant contractual constructions are also diverse, although, for the most part, for reasons that directly follow from the essence of such activity, related to intellectual property and the results of innovation in various spheres. A direct reflection of this fact is the very legislative definition of innovative activity as such, which is aimed at the use and commercialization of the results of scientific research and development and causes the release of new competitive goods and services to the market. It is noted that in the absence of a single unified regulation of contractual forms of innovation activity, it is necessary to develop a differentiated, but also a complex approach to their separation and establishment of a unique, inherent to innovations as such, content of relevant legal relations. The author summarizes that the contractual arrangement of innovation activities in Ukraine is one of the key elements not only for promoting the development of innovations and protecting intellectual property, but also for the effective realization of the rights and interests of the parties, interested persons and the state, the introduction of objects of

інноваційної діяльності уже як об'єктів цивільних майнових і немайнових прав.

Підкреслюється, що розглянуті у статті договірні форми відіграють важливу роль у створенні сприятливого середовища для інноваційних підприємств, стартапів та дослідницьких організацій, та охоплюють численні види договорів у сфері інтелектуальної власності – від передачі прав на неї до ліцензійних угод, що дозволяють забезпечити захист та належне використання інноваційних розробок; договори про співпрацю та спільну розробку, що створюють можливість для колективної роботи над інноваціями, об'єднуючи ресурси та експертизу різних сторін; договори про фінансування інноваційних проектів; пов'язані із інноваційною діяльністю договори з партнерами, інвесторами, постачальниками, договори на виконання науково-дослідних або дослідно-конструкторських та технологічних робіт тощо. Також наголошується на тому, що правове регулювання у сфері інновацій постійно змінюється, а правозастосовна практика розвивається і адаптується до потреб ринку, тому використання ефективних форм договірної оформлення інноваційної діяльності в Україні набуває все більшої важливості. Договірні форми мають сприяти створенню сприятливого середовища для інновацій та гарантувати їх розвиток в країні, допомагаючи створювати інноваційні продукти та технології, які забезпечуватимуть у майбутньому сталий розвиток економіки та суспільства загалом.

Ключові слова: ліцензійний договір, інноваційна діяльність, договори про співпрацю та спільну розробку об'єкти інноваційної діяльності, інновації, договір про передачу прав інтелектуальної власності

Інноваційна діяльність, як прояв та супутник невідпинного науково-технологічного прогресу сьогодні є одним із ключових факторів та передумов успішності, зважаючи на те, що технологічні зміни та наукові відкриття вже давно стали рушійною силою суспільного та економічного розвитку. Україна, як і інші держави, розуміє важливість інновацій і вкладає значні зусилля в їх підтримку та розвиток на всіх рівнях, що стало особливо актуальним та набуло нових форм у зв'язку з повномасштабною збройною агресією Російської Федерації у лютому 2022 року. Проте, ефективне здійснення інноваційної діяльності вимагає не лише іде-

innovative activity already as objects of civil property and non-property rights.

It is noted, that the contractual forms discussed in the article play an important role in creating a favorable environment for innovation enterprises, startups and research organizations, and cover numerous types of contracts in the field of intellectual property – from the transfer of rights to it to license agreements that allow for the protection and proper use of innovative developments; agreements on cooperation and joint development, which create an opportunity for collective work on innovations, combining the resources and expertise of different parties; agreements on financing innovative projects; contracts with partners, investors, suppliers, contracts for the performance of research or research and development and technological works etc. related to innovation activities. It is also emphasized that legal regulation in the field of innovation is constantly changing, and law enforcement practice is developing and adapting to the needs of the market, therefore the use of effective forms of contractual registration of innovative activity in Ukraine is gaining more and more importance. Contract forms should contribute to the creation of a favorable environment for innovations and guarantee their development in the country, helping to create innovative products and technologies that will ensure the future sustainable development of the economy and society in general.

Keywords: license agreement, innovative activity, agreements on cooperation and joint development, objects of innovative activity, innovations, agreement on the transfer of intellectual property rights

альних ідей та наукового потенціалу, але й належного договірною оформлення, заснованого на прогресивному та несуперечливому правовому регулюванні.

При цьому, враховуючи складну природу інноваційної діяльності та численні способи імплементації її результатів у практиці цивільного обігу, відповідні договірні конструкції також є розмаїтими, хоча, здебільшого та зі зрозумілих причин, пов'язаними із інтелектуальною власністю та результатами інновацій у різних сферах. Безпосереднім відображенням цієї даності є сама законодавча дефініція інноваційної діяльності як такої, що спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоздатних товарів і послуг (абз. 2 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про інноваційну діяльність» [1]). У свою чергу під інноваціями Закон розуміє новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоздатні технології, продукцію або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери.

Таке визначення зазнає справедливої критики у науці, зокрема О. В. Гладка відзначає, що за такого підходу практично кожен об'єкт може розглядатись як інновація, оскільки в умовах вільної конкуренції кожна продукція або послуга мусить мати певні переваги серед аналогічних товарів, робіт, послуг [2, с. 152]. Враховуючи наведене та, за відсутності єдиного уніфікованого нормативного регулювання договірних форм здійснення інноваційної діяльності, необхідне розроблення диференційованого, але й комплексного підходу до їх виокремлення та встановлення унікального, притаманного саме інноваціям як таким, змісту відповідних правовідносин.

Цивілістичним та пов'язаним із ними господарсько-правовим аспектам визначення і класифікації договорів у сфері інноваційної діяльності, а також окремим інноваційним складовим у предметі різних цивільно-правових договірних конструкцій присвячували свої праці такі українські вчені як Ю. Є. Атаманова, Р. П. Бойчук, О. М. Вінник, К. М. Врублевська, О. В. Гладка, О. М. Давидюк, Д. В. Задохайло, К. Ю. Іванова, В. С. Мілаш, О. С. Олійник, О. Е. Сімсон, Д. М. Стеченко та інші. Разом з тим, обраний предмет дослідження зберігає свою значну актуальність в сучасних умовах та потребує подальших ґрунтовних наукових розвідок.

Метою статті є встановлення правової природи інноваційної діяльності та дослідження найбільш поширених та важливих з точки зору теорії і практики договірних форм її закріплення.

Оскільки предметом регулювання згаданого вище спеціального Закону України «Про інноваційну діяльність», відповідно до його преамбули, є правові, економічні та організаційні засади державного регулювання інноваційної діяльності в Україні, а також враховуючи те, що він встановлює форми стимулювання державою інноваційних процесів і спрямований на підтримку розвитку економіки України інноваційним шляхом, для встановлення цивільно-правових договірних форм у сфері інновацій, потрібно звертатися до інших актів та напрацьовань вітчизняної доктрини. Проте звернення до деяких положень цього є Закону є засадничо важливим. Зокрема, перелік об'єктів інноваційної діяльності закріплюється ст. 4 Закону та включає: інноваційні програми і проекти; нові знання та інтелектуальні продукти; виробниче обладнання та процеси; інфраструктура виробництва і підприємництва; організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру і якість виробництва і (або) соціальної сфери; сировинні ресурси, засоби їх видобування і переробки; товарна продукція; механізми формування споживчого ринку і збуту товарної продукції.

Не містять зазначення договірних форм здійснення інноваційної діяльності й низка інших нормативних актів у цій сфері, зокрема Закон України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» [3], проте вже у новому Законі України «Про наукову і науково-технічну діяльність» [4] такі положення містяться. Так, відповідно до ч. 1 ст. 15 останнього Закону державні ключові лабораторії можуть бути новою юридичною особою або об'єднанням наукових груп установ та (або) університетів, академій, інститутів на основі договору про спільну наукову діяльність у порядку, визначеному законом; а згідно з п. 4 ч. 2 ст. 66 однією

із форм міжнародного наукового та науково-технічного співробітництва є проведення спільних досліджень та розробок з міжнародними колективами спеціалістів, міжнародними інститутами та спільними підприємствами, використання права власності на науковий та науково-технічний (прикладний) результат на основі договорів між суб'єктами наукової і науково-технічної діяльності.

Окремо варто відзначити визначену Законом України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» [5] договірну конструкцію. А саме договір про спільну діяльність без створення юридичної особи та без об'єднання вкладів учасників технологічного парку, що, відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 1 цього Закону, містить відомості про склад учасників технологічного парку, їх права та обов'язки, пріоритетні напрями діяльності технологічного парку (включно з проведенням наукових досліджень, технічного, технологічного, конструкторського проектування, випуску дослідних партій та промислового виробництва інноваційної продукції, що охоплюються проектом технологічного парку – п. 6 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків»), органи управління і керівний орган технологічного парку, їх повноваження та порядок прийняття ними рішень, порядок фінансування діяльності органів управління і керівного органу, порядок прийняття нових учасників технологічного парку та виключення з числа учасників технологічного парку, порядок ліквідації технологічного парку.

Звертаючись до загальних підходів та, далі, до вже не профільного законодавства, варто погодитись із К. Ю. Івановою, яка виділяє такі ознаки інноваційних договорів як: а) зв'язаність контрагентів інноваційним циклом (системоутворююча ознака); б) наявність інноваційного складника в їх предметі; в) спрямованість на впровадження інноваційних об'єктів; г) отримання в результаті впровадження позитивного ефекту [6, с. 16]. Це дозволяє віднести до інноваційних договорів (або таких, що мають у своєму предметі та умовах визначальну інноваційну компоненту) наступні договірні конструкції.

По-перше, це договір (насправді – договори) на виконання науково-дослідних або дослідно-конструкторських та технологічних робіт, за яким, відповідно до ч. 1 ст. 892 Цивільного кодексу України [7] (далі – ЦК України) підрядник (виконавець) зобов'язується провести за завданням замовника наукові дослідження, розробити зразок нового виробу та конструкторську документацію на нього, нову технологію тощо, а замовник зобов'язується прийняти виконану роботу та оплатити її. При цьому договір може охоплювати весь цикл проведення наукових досліджень, розроблення та виготовлення зразків або його окремі етапи. Одним із ключових аспектів цього договору є питання прав сторін на результати робіт (в тому числі на інноваційні продукти): за нормативною вказівкою ст. 896 ЦК України замовник за договором на виконання науково-дослідних або дослідно-конструкторських та технологічних робіт має право використовувати передані йому результати робіт у межах і на умовах, встановлених договором, а виконавець має право використати одержаний ним результат робіт також для себе, якщо інше не встановлено договором (а також передавати результати робіт іншим особам, що може бути передбачено договором).

У літературі, відзначаючи спільні риси цих договорів, також зосереджується увага на відмінностях: договір на виконання науково-дослідних робіт у зв'язку з природою останніх та на відміну від дослідно-конструкторських та технологічних робіт (де робота завершується створенням дослідного зразка або технічної документації) переслідує мету вирішення теоретичних проблем, проведення досліджень у певних галузях науки й техніки, теоретичну розробку самої можливості створення нових механізмів, зразків, машин тощо [8, с. 7]. Разом з тим, оскільки, як ми визначили вище, об'єкти інноваційної діяльності включають й нові знання та інтелектуальні продукти, відсутність розробки певного дослідного зразка у правовідносинах, опосередкованих договором на виконання науково-дослідних робіт саме по собі не виключає його з переліку інноваційних за своєю природою договорів.

Пов'язаним із зазначеними договорами є передбачений ст. 331 Господарського кодексу України (далі – ГК України) [9] договір на створення і передачу науково-технічної продукції, за яким, згідно з ч. 1 цієї статті одна сторона (виконавець) зобов'язується виконати зумовлені

завданням другої сторони (замовника) науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи, а замовник зобов'язується прийняти виконані роботи (продукцію) і оплатити їх. При цьому, згідно з ч. 2 цієї ж статті ГК України, предметом договору на передачу науково-технічної продукції може бути модифікована науково-технічна продукція. На думку М. М. Великанової, з якою ми погоджуємось, аналіз глави 34 ГК України, серед норм якої розташовані положення про договір на створення й передачу науково-технічної продукції, дає підставу зробити висновок, що цей договір є основним серед господарських договорів, що забезпечує отримання інноваційного продукту в результаті здійснення інноваційної діяльності [8, с. 7].

По-друге, оскільки об'єктами інноваційної діяльності є й об'єкти інтелектуальної власності, це дозволяє включити до переліку інноваційних договорів значну кількість договорів у сфері останньої, включно з ліцензійними договорами, договорами про створення за замовленням і використання об'єкта права інтелектуальної власності, про передачу виключних майнових прав на об'єкти інтелектуальної власності, договорами комерційної концесії тощо. Їх регулювання засновується на положеннях ЦК України (до прикладу, згідно з ч. 1 ст. 1112 Кодексу за договором про створення за замовленням і використання об'єкта права інтелектуальної власності одна сторона (творець – письменник, художник тощо) зобов'язується створити об'єкт права інтелектуальної власності відповідно до вимог другої сторони (замовника) та в установленій строк; відповідно до ч. 1 ст. 1115 ЦК України за договором комерційної концесії одна сторона (правоволоділець) зобов'язується надати другій стороні (користувачеві) за плату право користування відповідно до її вимог комплексом належних цій стороні прав з метою виготовлення та (або) продажу певного виду товару та (або) надання послуг) та низкою спеціальних законів, таких як Закон України «Про авторське право і суміжні права» [10], «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» [11], «Про охорону прав на промислові зразки» [12] та ін.

По-третє, все більшої популярності та вжитку в українській діловій практиці набувають новітні та складні договірні механізми передачі технологій, розробки та просування інноваційних продуктів тощо. До таких можливо віднести не лише договори спільної діяльності, що носять значний відбиток господарсько-правової природи, але й договори про передачу науково-технічної продукції (додатками до яких часто є ліцензійний договір про надання дозволу на використання винаходу, іншого об'єкта права інтелектуальної власності, договір про надання права використання ноу-хау), договори про передачу ноу-хау, договори змішаного характеру, договори про передачу (трансфер) технологій. Останні є особливо цікавими та, за даними Національної академії наук України, можуть включати: передачу, продаж або надання за ліцензією всіх форм промислової власності, за виключенням товарних знаків, знаків обслуговування і комерційних найменувань, у тих випадках, коли вони не є частиною угод про трансфер технологій; надання ноу-хау і технічного досвіду у вигляді техніко-економічних обґрунтувань, планів, діаграм, моделей, інструкцій, посібників, формул, базових чи докладних інженерних креслень, специфікацій і навчального обладнання, послуг, які стосуються технічних консультантів і керівних кадрів, підготовки кадрів; передачу технологічних знань, необхідних для монтажу, експлуатації і функціонуванню підприємства та обладнання, а також виконання проектів «під ключ»; надання технологічних знань, необхідних для придбання, монтажу і використання машин, обладнання, проміжних товарів і/або сировинних матеріалів, придбаних шляхом закупівель, оренди або яким-небудь іншим шляхом; передачу технічного змісту угод про промислове і технічне співробітництво [13].

Отже, договірне оформлення інноваційної діяльності в Україні є одним із ключових елементів не лише сприяння розвитку інновацій та захисту інтелектуальної власності, але й для ефективної реалізації прав та інтересів сторін, зацікавлених осіб та держави, введення об'єктів інноваційної діяльності уже як об'єктів цивільних майнових і немайнових прав. Розглянуті вище договірні форми відіграють важливу роль у створенні сприятливого середовища для інноваційних підприємств, стартапів та дослідницьких організацій, та охоплюють численні види договорів у сфері інтелектуальної власності – від передачі прав на неї до ліцензійних угод, що дозволяють забезпечити захист та належне використання інноваційних розро-

бок; договори про співпрацю та спільну розробку, що створюють можливість для колективної роботи над інноваціями, об'єднуючи ресурси та експертизу різних сторін; договори про фінансування інноваційних проєктів; пов'язані із інноваційною діяльністю договори з партнерами, інвесторами, постачальниками, договори на виконання науково-дослідних або дослідно-конструкторських та технологічних робіт тощо.

Слід також підкреслити, що правове регулювання у сфері інновацій постійно змінюється, а правозастосовна практика розвивається і адаптується до потреб ринку, тому використання ефективних форм договірної оформлення інноваційної діяльності в Україні набуває все більшої важливості. Договірні форми мають сприяти створенню сприятливого середовища для інновацій та гарантувати їх розвиток в країні, допомагаючи створювати інноваційні продукти та технології, які забезпечуватимуть у майбутньому сталий розвиток економіки та суспільства загалом.

Посилання:

1. Про інноваційну діяльність: Закон України від 04.07.2002 р. № 40-IV. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text>.
2. Гладка О. В. Інноваційна складова предмета договору комерційної концесії. Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». 2012. № 2 (9). С. 149–156.
3. Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні: Закон України від 08.09.2011 р. № 3715-VI. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3715-17#Text>.
4. Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 26.11.2015 р. № 848-VIII. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text>.
5. Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків: Закон України від 16.07.1999 р. № 991-XIV. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/991-14#Text>.
6. Іванова К. Ю. Господарсько-правове регулювання договірних зобов'язань інноваційного характеру: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04. Харків, 2012. 49 с.
7. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.
8. Великанова М. М. Спеціальні ознаки договорів на виконання науково-дослідних або дослідно-конструкторських та технологічних робіт. Нове українське право. 2021. Вип. 2. С. 5–13.
9. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>.
10. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 01.12.2022 р. № 2811-IX. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text>.
11. Про охорону прав на винаходи і корисні моделі: Закон України від 15.12.1993 р. № 3687-XII. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3687-12#Text>.
12. Про охорону прав на промислові зразки: Закон України від 15.12.1993 р. № 3688-XII. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3688-12#Text>.
13. Договори про трансфер технологій. Охорона прав інтелектуальної власності та трансфер технологій в наукових установах. URL: https://ipr.nas.gov.ua/?page_id=323.

Статтю було подано	10.07.2023	The article was submitted
Статтю було доопрацьовано	21.07.2023	The article was revised
Статтю було прийнято	25.07.2023	The article was accepted